
Tipologija: 1.04 strokovni članek

UDK: 37.091.3:82

MATEJA GOMBOC

Novi izzivi pri poučevanju književnosti v gimnaziji

V prispevku avtorica predstavi razlike med dijaki izpred tridesetih let in milenij-skimi srednješolci, ki pripadajo generaciji Z. Zaradi digitalne tehnologije se je pouk književnosti precej spremenil in hkrati prinesel nove izzive. Delo v razredu je zaradi novih možnosti drugačno, dinamično in ustvarjalno.

In the article the author presents the differences between students from thirty years ago and millennial students who belong to Generation Z. Due to digital technology the teaching of literature has changed significantly and brought new challenges. Because of the changes classroom work is different, dynamic and creative.

Ključne besede: generacija Z, književnost, motivacija, metodološki prijemi, učitelj – učenec

Keywords: Generation Z, Literature, Motivation, Methodological approaches, Teacher – student

Poučevanje književnosti je dinamičen proces, ki zahteva prilagodljivost in kontinuirano iskanje novih pristopov, da bi dijakom omogočili razvoj literarnega razumevanja ter kritičnega in ustvarjalnega razmišljanja.

Pouk književnosti se je v dobrih treh desetletjih, kar poučujem v srednji šoli, spreminjal v skladu z izzivi časa in družbe, predvsem z osredotočanjem na tiste, ki jim je namenjen – dijake, torej mladostnike od 15. do 19. leta starosti, ki se niso spremenili v iskanju svojega mesta v družbi, se pa vedno spreminja njihovo dožemanje in sprejemanje. Prav temu moramo v šolskih klopeh tudi prisluhniti. Zato se spreminjajo tudi učni načrti, ki se prilagajajo novim izzivom in upoštevajo mladostnika nove generacije.

V prispevku izpostavljam osebno opazovanje mladih, lastne pristope in način dela, vendar ob kritični presoji učnih načrtov in morebitnih spremembah, utemeljenih na izkušnjah v poklicni srednji šoli in gimnaziji.

Osebo doživljanje dijakov od začetka poklicne poti do zdaj

Dijaki prihajajo v srednjo šolo z dobršno mero motivacije za literaturo. Literarnoteoretično in zgodovinsko znanje je sicer po zaključeni osnovni šoli težko opredeljivo, toda doživljanje literarnih del je pri večini še intenzivno, saj so se iz osnovnošolskih klopi vajeni poglobljati v književnost, se o njej pogovarjati in izražati svoje občutje, čeprav na enoplastni, doživljajski, skromno poglobljeni ravni.

V srednji šoli sem začela poučevati leta 1990. Moji tedanji dijaki so bili torej rojeni med letoma 1973 in 1975. To je generacija, ki je otroštvo in mladostna leta preživljala še pred digitalizacijo. Domače branje je bila samoumevna naloga, nujna za dobro obravnavo pri pouku in posledično za primerno zmožnost esejskega razmišljanja. Glasno branje lirike in odlomkov iz pripovedništva je spremljalo zbrano poslušanje. Najljubši pa so bili igrani dramski prizori, saj tudi obisk gledališča ni bil samoumeven, ker ga v mestu ni bilo.

Pred dobrimi tridesetimi leti so generacije sicer prav tako poznale bližnjice ali lažje poti, kako se izogniti branju preobširnih ali dolgočasnih romanov, vendar je bilo mogoče na prste ene roke v razredu najti dijake, ki so se k temu zatekali. Nepoznavanje literarnega dela je bilo hitro prepoznavno bodisi pri razpravi v razredu bodisi pri esejski analizi ali interpretaciji, ko so bile takoj razvidne površne ali celo napačne utemeljitve in šibko poznavanje dela nasploh.

Lahko trdimo, da so spremembe v družbi v zadnjih desetletjih veliko bolj drastične, kot so bile prej. To so na primer dvig življenjskega standarda, po drugi strani zaskrbljenost glede poklica in delovnih mest, begunska kriza, vojna žarišča, ki so vse bliže, podnebne spremembe, permissivna vzgoja, vprašanje identitete in še marsikaj. Poleg tega generacija dijakov, ki so rojeni po letu 2000 in jo imenujemo generacija »Z«, ne pozna življenja in sveta pred spletom. To pomeni, da jih vse informacije dosežejo v trenutku, brez ovir in upoštevanja starostnih omejitev – živijo v informacijsko dosegljivem okolju, z nekaj kliki brez težav pridejo do vseh potrebnih podatkov. Poleg tega je splet postal bistven element njihovega življenja, saj so z njim stalno povezani. Večina jih ima pametni mobilni telefon, lastni računalnik, pametno uro, na katerih lahko naprestano preverjajo družbena omrežja, sporočila, obiskujejo priljubljene aplikacije in igrajo računalniške igrice.

Generacijo dijakov, ki v letošnjem letu zaključuje srednješolsko izobraževanje, je v precejšnji meri zaznamovala tudi pandemija, zaradi katere so pouk spremljali na daljavo, spet pred računalniškimi ali telefonskimi zasloni. Doma so ostali v 9. razredu OŠ, od marca do zaključka 1. letnika, v karanteni in zmanjšanem obsegu pouka pa tudi še precej tednov 2. letnika. Adolescentno obdobje, v katerem vsak mladostnik najintenzivneje išče lastno identiteto in svoj prostor v svetu, so preživljali doma, z možnostjo virtualnega sveta, ki jim v mnogočem ponuja še bolj lažno podobo o kriterijih lepega in dobrega, še manj pa estetskega in etičnega.

Iz leta v leto si je digitalizacija utirjala pot tudi v šolske klopi in samoumevno je, da je v negativnem smislu izrazito vplivala na bralno kulturo. Mladostniki vse manj berejo tiskano besedo, če pa že, posegajo v precejšnji meri po knjigah v angleščini. Upad samostojnega branja opažamo že v osnovni šoli, še bolj pa je to mogoče videti pri srednješolcih, ki so tudi bolj vešči uporabe digitalnih pripomočkov, v prepričanju, da jim bodo olajšali vrzel v samostojnem branju literarnih del, predpisanih za domače branje. Ker torej berejo manj ali sploh ne

berejo, ne razvijajo kritičnega mišljenja in težko izražajo svoje misli, utemeljevanje pa je zanje sploh nedosežno. Posledično se je znižala raven osebnega vrednotenja sveta, v katerem živijo, in kritičnega sprejemanja vsakodnevnih izzivov. Prav tako je današnji mladini doslej uveljavljen pristop k literaturi, pri katerem izpostavljamo zgodovinske in literarne okoliščine, tuj, nemotivirajoč, saj so bolj navajeni doživljajskega uvoda, kar velja pri obravnavi tudi upoštevati, zlasti pri motivacijskem uvodu v obravnavo.

Že takoj na začetku pa je treba izpostaviti razdaljo, ki je nastala med generacijama učiteljev in dijakov. Družbene spremembe so sicer stalnica, toda te, ki so se zgodile v zadnjih desetletjih, so zaznamovale prav nas. Učitelji, od katerih je večina starejša od petinštiridesetih let, so odraščali v času padca berlinskega zidu in komunizma, pri nas prehoda iz komunističnega v demokratični sistem, iz Jugoslavije v Slovenijo, v Evropsko unijo. Bistveno pa je dejstvo, da so odraščali pred dobo digitalizacije in so se je priučili pozneje, kar včasih pomeni medgeneracijsko vrzel z dijaki, ki v digitalnem svetu domujejo od rojstva.

Digitalna tehnologija in literatura

S sodobnimi tehnologijami se je spremenil način, kako dijaki dostopajo do književnih del, in s tem tudi odnos do domačega branja, čeprav so ta lažje dosegljiva. Na voljo so poleg knjig v fizični obliki, dosegljivih v knjižnicah in knjigarnah, tudi e-knjige, avdioknjige, spletni viri in portali z branjem in interpretacijo literarnih del.

Dijaki, ki sploh ne preberejo domačega branja, se poslužujejo spletnih virov, ki jim omogočajo podajanje relativno sprejemljivih odgovorov na vprašanja ob branju. V zadnjem času so se portalom pridružili še programi umetne inteligence, med katerimi prednjači ChatGPT. Z nepreverjenim prenašanjem virov s spleta se zaskrbljujejo nižja raven kritičnega mišljenja in osebnega vrednotenja književnosti.

Dr. Tadej Bajd, zaslužni profesor na Fakulteti za elektrotehniko in član SAZU, pravi: »*Pravo branje je samo branje knjige.*« S tem se na podlagi izkušenj pri poučevanju književnosti povsem strinjam. Pri kvalitetnem branju, pa naj bo to knjige v fizični obliki ali bralniku, tudi poslušanje avdioknjige, se bralcu počasi, stran za stranjo odpira literarni svet avtorja, ki je prav to želel: počasno odkrivanje fabule, prepoznavanje likov in razmišljanja o razpletih in zapletih. Čas, vložen v branje, umik od neprestanih impulzov zunanjega sveta, značilnih za današnje življenje, je čas osebne rasti in je v paradoksalnem nasprotju s hitenjem, ki so ga mladostniki navajeni. Ko to z našo pomočjo uzavestijo in so za to motivirani, (p)ostanejo za vse življenje bralci.

Prav pri zavedanju, kako pomembna je književnost za razvoj človekove osebnosti, njegovega intelekta in spoznavnih sposobnosti, ima v sedanjem času učitelj precejšnjo vlogo, po mojih izkušnjah celo večjo kot pred desetletji.

Izzivi pri motivaciji dijakov

Učitelji se pri sedanji generaciji dijakov srečujemo s težavo pri vzdrževanju zanimanja in motivacije dijakov za zgodovinski pregled književnosti, saj odraščajo

v dobi, ko so informacije hitro dostopne in ko se več pozornosti posveča vizualnim vsebinam. Mladi ljudje lahko pridejo do literarnozgodovinskega in literarnoteoretskega znanja z brskanjem po spletu, bistveno pa je, da dobijo in usvojijo osnovno, splošno znanje o temeljnih pojmi in zgodovinskih obdobjih – kot nekakšno ogrodje, v katerega bodo znali vstavljati informacije in si z njimi pomagati.

Generacija »Z« je torej večša uporabe digitalnih virov, skladno s tem pa izražajo večjo potrebo po jasno opredeljenih ciljih in zahtevah. Zanje mora biti podajanje snovi veliko bolj strukturirano. Učiteljeva vloga se je spremenila v smeri, da učitelj dijakom ne podaja več vse snovi, temveč pri njih razvija metakognitivne veščine: uči jih, da sami iščejo manjkajoče podatke, jih vstavljajo v ustrezno poznano ogrodje, jih primerjajo med seboj, znajo sklepati, razvijajo kritično mišljenje, so sposobni argumentiranja, svoje raziskovanje spremljajo in pravilno usmerjajo ter na koncu samoevalvirajo svoje delo.

Ob vprašanju odnosa do spoznavanja literarnih del, branja in kritičnega mišljenja se nam zastavlja še vprašanje, v kolikšni meri mladostniki izhajajo iz literarnoestetsko spodbudnega okolja. Če v družini vidijo zgled pri starših, ki berejo, hodijo v knjižnico, kupujejo knjige, se o literaturi z njimi pogovarjajo, bodo tudi sami lažje in bolj zavzeto posegali po knjigi ter izražali zanimanje za književnost. Ker je generacija njihovih staršev, ki v večini spadajo v generacijo Y, odraščala v času družbenega izobilja, tržne rasti in počasnega privajanja na digitalno pismenost, permissivno dopuščala otrokom, da knjigo nadomestijo z zaslonom, ima učitelj toliko večjo nalogo, da premosti vrzeli in začnejo učenci z njegovo spodbudo aktivno sodelovati pri pouku ter biti za književno znanje motivirani.

Pri dijakih se marsikdaj pojavi tudi vprašanje, zakaj sploh spoznavati literarna dela svetovne in slovenske književnosti, na primer Homerja, Danteja, Shakespeara, Dostojevskega, Prešerna, Cankarja ... Kot protiargument navajajo svojo poklicno usmerjenost (zlasti v poklicnih in srednjih tehniških šolah), češ da tega v svojem poklicu ne bodo potrebovali. V gimnazijah je sicer upiranja splošnemu književnemu znanju manj, a še vedno se je v zadnjih letih nezainteresiranost znatno povečala. Zato je treba argument, da se z literaturo vzgajajo tudi za življenje, za razvijanje intelekta in splošno razgledanost, ne pa samo za svoj poklic, utemeljiti, dijake s pravnimi pristopi motivirati in zbuditi njihovo zanimanje.

Metodološki prijem novega poučevanja

Kako torej spodbuditi dijake h globljemu analiziranju literarnih del, izražanju in zagovarjanju lastnega mnenja, samostojnim interpretacijam in kreativnim projektom? Kako jih voditi do kritičnega mišljenja?

Dijaki sami priznavajo, da jih bivanje v svetu, v katerem je preveč informacij brez prave vrednosti, dela raztresene in nesposobne lastnega vrednotenja. Zato je pogovor ob literarnih delih, v katerem izražajo svoje mnenje, nadvse dobrodošel. Opažam, da v zadnjih letih upada samozavestno izraženo mnenje. To je dodatna motivacija, da jih že od prvega letnika dalje spodbujamo k ubesedovanju svojih misli ob literarnih delih. Razumevanje in interpretacija književnosti pa je pogojena tudi zvrstno: težje razumejo liriko, veliko lažje epiko in najlažje dramatik.

Če so prejšnje generacije lažje sledile predavanju učitelja, zdaj ugotavljamo premike na vseh ravneh. Besede so nadomestile slike, namesto običajnega poslušanja je v ospredju skupno iskanje informacij, učitelj ni več predavatelj, temveč motivator. Pohvala in spodbude imajo pomembnejše mesto in pomenijo pozitiven element, ki bistveno vpliva na učenčevo samopodobo in rast. Metode poučevanja so postale interaktivne.

Oglejmo si nekaj metodoloških prijemov novega poučevanja književnosti v srednji šoli.

Delo s pesmimi

Poezijo dijaki sprva zavračajo, ker menijo, da jo je težko razumeti. Vendar pa jim s pravimi koraki pesem postane jasna in celo ljuba, da se tudi sami preizkusijo v ustvarjalnem pisanju.

Zelo pomembno je učiteljevo interpretativno branje, ki mu sledi doživljajski odzven. Pri prvem branju priporočam, da dijaki samo poslušajo.

Ob tem imam zanimivo izkušnjo utemeljevanja romantičnega »razkola med idealom in stvarnostjo« ob Byronovem *Romanju grofča Harolda*. Dijake prosim, da so pri poslušanju pozorni na besede. Preberem odlomek v berilu, in sicer dve kitici, ki se obe začneta z verzom *Sveta jaz nisem ljubil in ne mene svet*. Nato jih vprašam, katere besede so si najbolj zapomnili in jih po njihovem nareku pišem na tablo v dva stolpa, za vsako kitico eden.

Tabelska slika:

<i>Sveta jaz nisem ljubil in ne mene svet.</i>	
1. kitica	2. kitica
<i>smrad prah tujih ust odmev mrtvaški prt tujec razum otopel</i>	<i>viteško slovo obljube, ki držé upi, ki ne mro čednosti usmiljene srce še čuti sreča dobrota</i>

Takšna tabelska slika jasno izkaže značilni romantični razkol med stvarnostjo (1. kitica) in idealom (2. kitica).

Enako učinkovita je vizualna predstava pesmi ali celo slikanje. Podobe ob poslušanju si predstavljajo mižé pri poslušanju pesmi in jih potem opišejo v skladu s svojim znanjem in zmožnostjo ubesedovanja. Tako se jim podobe ob Kosovelovi *Ekstazi smrti* zdijo primerljive s Picassovimi, Dalijevimi in Magrittovimi slikami, zato tudi lažje razumejo ekspresionistične in nadrealistične slogovne značilnosti pesmi. Takšna vizualna predstava pri Kovičevi pesmi *Južni otok* je sploh dobrodošla za razumevanje sporočilnosti pesmi.

Druugo branje je tiho branje, ki omogoča boljše dojetje vsebine in sloga. Kritično pa bi presodila pri tem mrzlično iskanje pesniških sredstev, česar so navajeni iz osnovne šole. Pesem zato izgubi na doživljajskosti in se z vsebinskega stališča ne vtisne v spomin.

Ustvarjalno delo: zlasti v prvem letniku je ob poeziji zelo dobrodošlo samostojno ustvarjanje pesmi, na primer pisanje novodobne ljubezenske pesmi ob sveto-pisemski *Visoki pesmi*, haikuja, ustvarjanje pesmi v različnih pesniških oblikah ob trubadurski liriki, v drugem letniku poskus pesniških oblik ob Prešernovi pesmi, zlasti soneta, v tretjem impresionistična podoba narave ob Murnovi poeziji, v četrtem ob sodobnih slovenskih pesnikih.

Delo s pripovedništvom

Pripovedništvo obravnavamo bodisi z odlomki bodisi z domačim branjem. Spoznavanje daljšega pripovednega dela s pomočjo odlomkov je primerno zgolj za umestitev dela v literarno obdobje, ki ga spoznavajo skupaj z reprezentativnimi besedili. Ko pred maturo ponavljamo pregled književnosti za ustni izpit, znajo besedilo umestiti v obdobje, v eni povedi obnoviti dogajanje v romanu, drugega pa skoraj ne več.

Prav zato velja posebno pozornost posvečati domačemu branju, ki mladostnike ne seznani le s pomembnejšimi deli kanona svetovne in slovenske književnosti, temveč jih tudi vzgaja za vseživljenjske bralce. Eden največjih izzivov vsakega učitelja slovenščine je zagotovo pripraviti dijake, da bodo domače branje res prebrali, saj oboji poznajo že prej omenjene bližnjice. Obravnava pri pouku takoj pokaže, kdo je pripovedno delo res prebral in kdo ne, še bolj se pa to izkaže pri pisanju eseja. Kako torej spodbuditi dijake, da delo res preberejo?

Ena od možnosti je obrnjeno učenje, o katerem govorim v nadaljevanju. Vnaprejšnja motivacija pred in med branjem je vedno dobrodošla. Prav tako je smislen tudi poizvedovalni pogovor, kako z branjem napredujejo.

V zadnjih letih obravnavam dela, ki so za domače branje, s pomočjo odlomkov, ki jih razdelim med dijake. Običajno je odlomkov od 7 do 9. Delo je vnaprej nepredvidljivo: včasih se odločim za delo v skupinah, včasih v dvojicah ali posamično. Ker dijaki ne vedo, katere metode se bom poslužila, in ker ne želijo biti izpostavljeni s svojim neznanjem, v večji meri preberejo domače branje. Kmalu spoznajo, da je pouk, pri katerem aktivno sodelujejo s svojim znanjem, bolj poglobljen, prijetnejši, manj dolgočasen, hkrati pa širijo svoj besedni zaklad in zmoglost kritičnega presojanja. Poleg tega se raven odgovornosti in zavedanja, da bodo rezultati pri esaju boljši, dviguje skladno z bližino mature.

Tudi delo po skupinah, združeno s samostojnim prispevkom, je dobrodošel izziv. Po prebranem romanu med dijake pri pouku razdelim različne naloge z vprašanji, na primer 5–7 nalog. Najprej vsakdo dela individualno, nato se povežejo v skupine s sošolci, ki so reševali isto nalogo, da si drug drugemu pomagajo z dopolnitvami. V naslednji fazi se dijaki med seboj pomešajo, da nastanejo nove skupine, in drug drugemu poročajo ter dopolnijo odgovore. Učitelj mora pri takih nalogah krožiti med skupinami, reševati morebitne težave, jih usmerjati in spremljati pogovor po skupinah. Zaključek ni golo poročanje, temveč analitična kritična presoja in že usmerjanje k esejskim vprašanjem.

Najboljši izziv pa so vsekakor romani po lastni izbiri: v prvem letniku je to slovenski mladinski roman, v drugem roman iz romantike ali realizma, v tretjem sodobni svetovni roman, v četrtem pa sodobni slovenski roman. Svojo izbiro tudi predstavijo pred sošolci. Dodatna spodbuda je tudi vprašanje, ali roman priporočajo sošolcem in zakaj (ne). Čeprav tudi v tem primeru lahko izberejo bližnjico in si pomagajo s spletnimi viri, izkušnje kažejo, da v veliki večini roman res prebere-

jo. Nagovor sošolcev, ki predstavljajo druge romane, pa jih spodbudi, da po njih sežejo med počitnicami.

Menim, da s primerno motivacijo učitelji lahko znatno povečamo zanimanje za književnost pri mladostnikih in jih res vzgojimo v vseživljenjske bralce. K temu pripomorejo razprave ob branju, domiselne obravnave odlomkov, delo v skupinah ali dvojicah in ustvarjalne naloge.

Ustvarjalno delo: pismo novodobne Tatjane in Jevgenija ob Puškinovem romanu v verzih *Jevgenij Onjegin*, notranji monolog ob Mollyjinem iz Joycovega romana *Ulikses*, reistično opisovanje ob *Triptihu Agate Schwarzkobler* Rudija Šeliga, spomin na dogodek iz otroštva po zgledu Kovačičevih *Prišlekov*, kratke zgodbe po navdihu Bratoževe *Café do Brasil*.

Delo z dramatiko

Čeprav kot bralci ne posegamo po dramskih delih, je vzgoja k spoznavanju le-teh dobrodošla, saj mladostnikom odpira še eno kulturno obzorje – obiskovanje gledališča. V kurikulumu je dramskih del nesorazmerno veliko v prvem letniku: *Kralj Ojdip*, *Antigona*, *Dvojčka*, *Romeo in Julija*, *Hamlet*, *Tartuffe* in *Matiček se ženi*. Zlasti za prvošolce je zelo primerno uprizarjanje posameznih prizorov, na katere se dijaki vnaprej pripravijo in nastopajo pred sošolci.

Zelo dobrodošlo je razredno interpretativno branje krajših dramskih del, na primer dram *Dogodek v mestu Gogi* Slavka Gruma ali *Zaprta vrata* Jeana-Paula Sartra. Pri daljših se poslužujem že prej omenjenega načina, da dramo obravnavamo z več odlomki. Še pogosteje pa dela obravnavamo skozi posamezne tematske sklope, ki jih rešujejo bodisi posamično ali v skupinah in nazadnje predstavijo drug drugemu: dogajalni prostor in čas, dramski konflikt, protagonist in antagonist, vrh drame, razplet, didaskalijske, dramski govor idr.

V četrtem letniku ugotavljam večje navdušenje ob sodobnih dramah, kot sta Zupančičeva *Vladimir in Razred*, letos pa še *Naše skladišče* Tjaše Mislej, kar obravnavamo znotraj maturitetnega sklopa. Prav to jih motivira tudi za obisk gledališča in zanimanje za abonmaje. Zato bi veljalo razmisliti, ali ne bi bilo primerneje v kurikulum vključiti več literature, ki je mladim tematsko blizu.

Obrnjeno učenje

Te sodobne metode sem se posluževala v času pouka na daljavo. Ker so dijaki takšen pristop ocenili kot zelo dober in sem tudi sama ugotavljala pozitivne rezultate, to metodo uporabljam še vedno, tudi pri običajnem pouku v razredu.

Obrnjeno učenje (angl. flipped learning) sta priporočila didaktika Bergmann in Sams (2014). Ta metoda na poseben način poveže delo učitelja in učenca. V času pouka na daljavo je učitelj vnaprej posnel video z razlago učne vsebine in ga posredoval prek ene od platform. Dijaki se sami odločijo, kdaj in kolikokrat si bodo ogledali posnetek, ob njem naredijo povzetek, pripravijo vprašanja in s pomočjo dodatnih nalog razvijajo svoje znanje, ki ga učitelj pri naslednji uri preveri.

Pri sedanjem, običajnem pouku, ko ne izvajamo več pouka na daljavo, predstavitev učne vsebine poteka frontalno, v razredu, posnetka torej ni več. Dijaki doma s pomočjo vodenih vprašanj raziskujejo, iščejo odgovore in si postavljajo nova vprašanja. Pri naslednjem srečanju z učiteljem in med seboj razpravljajo ter si izmenjujejo znanje ter dileme.

Poudarek je na aktivni vlogi dijaka. Učitelj postane bolj mentor in usmerjevalec, torej je njegova vloga pomembnejša in zahtevnejša kot pri tradicionalnem poučevanju. Spodbujanje k iskanju in medsebojni pomoči, konkretne povratne informacije, pohvala pri uspešnem argumentiranju so pomembni elementi tega novega pristopa.

Obrnjeno učenje je dobra motivacija tudi pri domačem branju. Učitelji se že vnaprej bojimo, da dijaki ne bodo prebrali domačega branja, in največkrat je naša bojazen upravičena. Lahko pa jih za branje vnaprej motiviramo. Za primer vzemimo *Hamleta*, ki je za dijake 1. letnika težko branje in ga zato že vnaprej zavrnejo. Učitelj jim s tabelsko sliko predstavi osebe in povezave med njimi, nato pa skupaj v razredu odigrajo prvih nekaj prizorov. Samostojno branje bo tako lažje in bolj motivirano.

Nov izziv so t. i. e-učbeniki, ki so dosegljivi na spletu in omogočajo samostojno reševanje nalog. V prihodnjih letih bodo doživeli znaten razvoj. Sama jih nisem uporabljala, vendar so lahko v veliko pomoč pri obrnjenem učenju.

Dialog med dijaki in učiteljem

Dialog je pri pouku književnosti ključnega pomena za učinkovit in poglobljen proces učenja, saj omogoča izmenjavo idej, razumevanje literarnih del na več ravneh in razvijanje sposobnosti ubesedovanja in utemeljevanja.

Učitelj mora dijake spodbujati, da izrazijo svoje misli, občutke in interpretacije prebranih del. Tako postajajo vse bolj samostojni in suvereni, učitelj pa dobi povratno informacijo o njihovem napredovanju, da jih lahko vodi skozi vse kompleksnejše literarne analize.

Pomembno je tudi, da dijaki slišijo drug drugega in si izmenjujejo različne perspektive, argumentirajo svoje stališče ter se učijo spoštovati in sprejemati stališča drugih. To ne bogati le njihovega razumevanja literature, temveč razvija tudi komunikacijske spretnosti in sposobnost sodelovanja.

Poleg običajnega pogovora ob prebranih ali obravnavanih delih predlagam še dvoje. Zelo motivirajoča metoda je t. i. porota. Naključno izbrani »porotniki« zagovarjajo protagonista, drugi pa antagonist. Kot primer naj navedem pogovor ob Zupančičevi drami *Vladimir*. Razred smo razdelili na petine: prva je zagovarjala Mikija, druga Mašo, tretja Aleša, četrta Vladimirja, peta pa je bila sodni senat. Odigrali smo dvakrat: prvič, kot da smo v sodni dvorani, drugič pa v odmoru na kavici – torej prvič z objektivnega, drugič s subjektivnega stališča.

Druga metoda temelji na natančnem opazovanju literarnega dela skozi vnaprej postavljene teze. Pri Jančarjevi drami *Veliki briljantni valček* so se že takoj na začetku obravnave dijaki razdelili v dve skupini: prva je razvijala tezo, da Simon Veber hlini blaznost, druga pa, da je dejansko zblaznel. Na koncu sta skupini druga drugi utemeljevali svojo tezo. Razvijali so sposobnost kritičnega mišljenja, argumentiranja, dialoga, predvsem pa je bilo očitno, da so za tak pogovor zelo motivirani.

Uporaba umetne inteligence

Z dijaki se mora učitelj pogovoriti o uporabi najnovejše možnosti, ki jo ponuja splet – to je umetna inteligenca. Vsekakor je dobrodošlo, da nam različni portali ponujajo podatke, esejistične primerjave, razprave o literarnih delih.

V tem je tudi past. Nekritični mladostnik, ki ima malo literarnovedskega znanja, si z danimi informacijami ne bo znal pomagati. Prepisal bo tuje misli, njemu neznan vrednotenje, običajno na jezikovni ravni, ki ji ni kos. Poleg tega da gre za etično vprašljivo ravnanje, bo njegova sporazumevalna zmožnost še bolj stagnirala.

Zato se je z dijaki nujno treba pogovoriti, in to večkrat. Dijakom izpostavimo podobo sveta, v katerega se podajajo in v katerem se bo umetna inteligenca izboljševala, sčasoma tudi nadomestila marsikatero intelektualno delo. Postavimo jim vprašanje, ali želijo biti slabši, enaki ali boljši od strojnega dela. Kaj je tisto, s čimer bodo oni kot ljudje presegali že napisano? Mar ne ravno z osebnim vrednotenjem, kritičnim mišljenjem in presojo, zgrajeno na lastni miselni rasti?

Smiselno je po obravnavanem domačem branju skupaj z dijaki preverjati, kakšne odgovore na esejska vprašanja bi dala umetna inteligenca, kakšne pa oni sami. Na tak način bodo dobili pozitivne povratne informacije o svojem znanju in zmožnostih, bogatijo tako književno znanje kot tudi zborni jezik.

Preverjanje in povratne informacije

Sedanja generacija dijakov jasno izraža zahtevo po povsem objektivnih merilih ocenjevanja njihove učne uspešnosti. Kot primer navajam pogostejša vprašanja pri popravi po opravljenem testu, kakšen odgovor zajema posamezno število točk, ali pri esejih zahtevo po natančni opredelitvi, kaj zahtevajo vodena esejska vprašanja.

Hkrati pa želijo čim pogostejšo povratno informacijo o svojem napredovanju in dosežkih, tokrat predvsem subjektivno. Učiteljeva pohvala ali graja je zanje pomembnejša kot pri prejšnjih generacijah in močno vpliva na njihovo predstavo o sebi. Konstruktivne povratne informacije dijaka še bolj spodbudijo k opazovanju lastnega napredka.

Bolj kot kdaj koli je pomembno, da dijakom poudarjamo velik pomen razvijanja veščin pisanja in omogočanje ustvarjalnosti in izražanja. Pisanje omogoča bolj poglobljen proces razmišljanja, razvijanja in artikulacije idej. Dijak se osredotoča na strukturo, logičnost in jasno izražanje, kar prispeva k bolj poglobljenemu razumevanju literature. Zato je priporočljivo po vsakem večjem literarnem delu, zlasti po obravnavi domačega branja, dijake spodbuditi k esejskemu razmišljanju. Učitelj pisne naloge pregleda in da dijakom povratno informacijo o njihovem napredovanju.

Za ponavljanje in pregled literarnih obdobij pa so vedno dobrodošli in dijakom priljubljeni prijemi, ki jih omogočajo novodobne tehnologije, na primer Kahoot, Mentimeter, Quizlet, Quizizz in druge aplikacije. Popestritev pomenijo tudi igrivi pristopi, na primer bingo ali družabna igra Klanec pri ponavljanju del Ivana Cankarja.

Vloga učitelja in njegov profesionalni razvoj

Učitelj v svojem pedagoškem procesu nujno stopa v vedno nove izzive, se prilagaja sodobnim trendom v književnosti in izpopolnjuje svoje znanje. Sledi informacijam o sodobni književnosti: spremlja izide novih literarnih del, podelitve

nagrad doma in v tujini, bere sodobno literaturo ter dijake o tem seznanja in jih spodbuja k iskanju informacij.

Ob tem se pojavlja še vprašanje, ali književna besedila, ki jih obravnavamo pri pouku slovenščine, odgovarjajo na dileme, strahove in izzive, s katerimi se sooča mladostnik, koliko pomagajo pri oblikovanju lastne identitete. Tu se lahko izkaže pedagoška kompetenca učitelja, ki s pomočjo nekoliko modificiranega didaktičnega pristopa obrnjenega učenja skozi pogovor zbere pri dijakih teme, ki so za mladostnike pereče, nato pa jim ponudi v branje književna dela, ki bi pomagala iskati odgovore nanje. Na tak način dijake lahko ključno motivira za branje literature.

Bolj kot kdaj koli pa ugotavljam odprtost dijakov za sprejemanje etičnovzgojnega vidika književnosti. Če z ustreznimi pristopi uspemo v mladostnikih prebuditi zanimanje za literaturo, jih motivirati in povabiti v dialog ter morda celo k samostojnemu branju, se v njih zbudi tudi čut za etičnost in želja po spoznavnosti. Želja, zapisana v človeku že od nekdaj, da bi svet zmožl vrednotiti in da bi le-ta bil vsaj delno etično izmerljiv, je v globalni naglici očitno bolj zatrt kot prej, kar je opaziti pri pouku književnosti. Ko mladostnik začuti v literarnem delu možnost etične sporočilnosti, postane bolj motiviran iskalec tako ideje kot besed, s katerimi bi jo ubesedil. Literatura je zagotovo lahko zelo učinkovita pri vzgoji vrednot. Tako sporočilno izrazito pozitivno naravnana dela, na primer Vorančevi *Samorastniki*, kot negativno, na primer Kafkova *Preobrazba* ali Camusov *Tujec*, v njih zbudijo etično držo do likov ali dogajanja, in sicer kot empatijo ali zavračanje, kar znajo tudi utemeljiti, saj jih je dogajanje v delu zanimalo. Vloga učitelja je pri tem zelo pomembna, a mora biti nevsiljiva in večplastna, dialog v razredu je nujen, saj nekritično branje šibkega bralca lahko privede do neprimernih zaključkov, morda celo neetičnega, nemoralnega ravnanja.

Interdisciplinarni pristopi

Sedanjšega dijaka je težje motivirati k spoznavanju literature skozi zgodovinski oris kot pa skozi geografsko pokritost sveta. V globaliziranem svetu je pomembno, da se dijaki seznanjajo z literaturo različnih kultur in narodov, tudi oddaljenih.

Kako torej vključevati večkulturne vidike v pouk književnosti? Vsekakor veliko bolj konkretno, kot smo bili tega vajeni doslej. Generacija »Z« je vajena slikovitih predstav, za kar so dobrodošli kratki prizori iz filmov, gledaliških uprizoritev, uglasbitev ali interpretativnega branja, kar nam ponuja splet. Opozoriti jih velja tudi na povezovanje literature in digitalne animacije, vendar v okviru dejstva, da je literatura podlaga tudi za nekatere videoigre, ne pa staromodna, že preživeta kultura.

Predvsem pa je želja vsakega učitelja književnosti zbuditi v dijakih ljubezen do branja, kar sem hoté izpostavila že nekajkrat. Branje je samotno, počasno razpiranje skrivnosti fabule, značajev, časa. Prav to naj učitelj izpostavlja vedno znova kot prednost, ne kot pomanjkljivost v svetu, vajenem hitenja in naglih informacij. Iluzorno bi bilo upati, da bi to uvideli vsi dijaki, iz izkušenj pa vem, da nekatere to nagovori in motivira za vse življenje.

Vključevanje sodobnih literarnih del, ki odražajo raznolikost sedanje družbe in aktualne teme, je za vzgojo vseživljenjskih bralcev ključnega pomena. Postavlja

se nam vprašanje, koliko pouk književnosti vpliva na samostojno, prostočasno branje dijakov. Učiteljeva vloga je pri tem pomembna, saj jih hkrati izobražuje v literarnozgodovinskem in literarnovedskem okviru ter s svojimi priporočili in nasveti usmerja v iskanje dobrih sodobnih del.

Kako se pouk književnosti lahko prepleta z drugimi predmeti, na primer zgodovino, umetnostjo, sociologijo, psihologijo? Kako ti interdisciplinarni pristopi obogatijo razumevanje književnih del? Pričakovanje, da so dijaki ob prehodu iz osnovne v srednjo šolo že sposobnejši medpredmetnega povezovanja, na primer umeščanja avtorja in njegovo delo v zgodovinski kontekst, smer v umetnosti, antropološko vrednotenje, proučevanje psihologije književnih likov, ni več tako samoumevno.

Informacijska bližina je žal prinesla tudi nezainteresiranost mladih za zgodovinska dejstva, ki so v marsikaterih literarnih delih temeljna podlaga za obravnavano snov. Prav to pa je lahko za učitelja še dodaten izziv, kajti dijaki iz literarnih del mimogrede spoznavajo zgodovino. Če jih učitelj na to opozori, jim to pomeni spodbudo k raziskovanju in umeščanju v zgodovinski čas.

Zelo pomembno je dijake opozoriti tudi na kulturni utrip časa, v katerem živijo: literarne nagrade, gledališke predstave, izidi novih del, knjižni sejem idr. Tako se dijaki zavedó, da se kultura odvija zdaj, v njihovem prostoru, prav zanje. Zato nanje zelo pozitivno vplivajo obiski pisateljev in pesnikov ter drugi kulturni dogodki znotraj šolske skupnosti.

Nekateri dijaki so dodatno motivirani za literarno ustvarjanje. Prav je, da učitelj nudi individualno mentorstvo dijakom, ki potrebujejo njegovo usmerjanje pri razvoju svojih pisnih spretnosti. Zato je dobrodošlo, da na šoli deluje krožek, na katerem se dijaki pogovarjajo o literaturi, imajo ustvarjalne delavnice in nazadnje ustvarijo literarno revijo. Sama sem bila skoraj vsa leta svojega pedagoškega dela tudi mentorica literarnemu krožku, z veseljem tudi spremljam uspešno ustvarjalnost svojih bivših dijakov in njihovo utiranje v slovenski literarni prostor.

Prilagajanje učnih načrtov

Veliko dijakov pride v srednjo šolo z žarom in motivacijo za branje. Zaradi zahtev v učnih načrtih in literarnozgodovinskega pristopa motivacija od 1. do 3. letnika naglo upada, poleg tega se soočajo z besedili, ki jim intelektualno in doživlajsko niso kos, čeprav so to temeljna, kanonizirana besedila književnosti, kot so *Kralj Ojdip* in *Antigona*, *Hamlet*, *Krst pri Savici*, *Zločin in kazen*, *Na klancu* idr.

Sedanja generacija dijakov ima več težav s pozornostjo, kar se kaže zlasti pri natančnem branju, zlasti daljših besedil. Posledično zato težje izražajo svoje mnenje, utemeljujejo in argumentirajo s konkretnimi odlomki iz besedila, kritično presojajo in primerjajo literarna dela med seboj.

Kljub večletnemu ugotavljanju, kako so generacije, ki v zadnjem desetletju sedijo v srednješolskih klopih, drugačne, ostaja kurikulum pouka slovenščine za zdaj nespremenjen. Petnajstletni dijak prvega letnika težko razume konflikt protagonista in antagonista v Sofoklejevem *Kralju Ojdipu*, ki je v eni sami osebi, to je v Ojdipu samem, se pa zgroženo sprašuje, kako se je Ojdip lahko poročil s svojo materjo. *Antigona* se upira stricu, ker je »na svetu, da ljubi, ne sovraži«, hkrati pa

se čudijo, kako malo ji je mar za zaročenca Hajmona. V pekel Dantejeve *Božanske komedije* bi strpali svoje učitelje. Tragedija *Hamlet* je zanje kriminalka. Tudi v drugem letniku še vedno vrednotijo s čustvenodoživljajskega vidika. Bogomila in Črtomir iz Prešernovega *Krsta pri Savici* bi se morala poročiti – kako je mogoče, da se je Bogomila odpovedala ljubezni, ker ga je ljubila? Raskolnikov iz *Zločina in kazni* bi moral prej premisliti, preden ubije starko, ne pa da po opravljenem dejanju več kot 300 strani tuhta, kako mu je zdaj hudo. Primerov je še veliko, dokler se v drugi polovici tretjega letnika ne zgodi premik na intelektualno in spoznavno višjo stopnjo. Dijaki začnejo ob literarnih delih razmišljati, se opredeljevati in jih vrednotiti.

To bi veljalo upoštevati tudi pri sestavljanju novih učnih načrtov. Znanstveniki s področja književnosti in jezika nadzorujejo spreminjanje sodobnih potreb dijakov in posodabljaajo učne načrte, da bi z njimi zajeli nove literarne žanre, perspektive in avtorje, ki odražajo sodobno družbo. Pomembno bi bilo prilagajati učni načrt glede na interese, potrebe in ravni sposobnosti dijakov.

Priporočila bi, da bi bil pouk književnosti bolj prilagojen novi generaciji. V prvih šolskih dveh letih bi literaturo spoznavali po tematskih sklopih, na primer ljubezen, družina, junak upornik, človek in družba, protagonist in antagonist idr. Obravnavali bi lahko tudi ljudsko slovstvo, literaturo po kontinentih, lahko tudi po literarnih obdobjih, vendar zelo zgoščeno, kvečjemu vsako z nekaj deli, morda celo samo s slovensko književnostjo. Domače branje v prvem letniku bi bilo zlasti mladinska literatura (tudi starejša, kot na primer *Guliverjeva potovanja*, *Robinson Crusoe*). V drugem letniku bi brali slovenska klasična dela. Šele v tretjem letniku bi književnost spoznavali z literarnozgodovinskega umeščanja in brali težja, daljša besedila za domače branje.

Seveda je takšno mnenje osebno, vendar žal utemeljeno na izkušnjah in vsakodnevnem srečevanju z dijaki. Do temeljito spremenjenega učnega načrta je najbrž dolga pot. Zato je vloga učitelja v sedanjem učnem procesu s sedanjo generacijo »Z« tako ključna. Prav učitelj s svojim zanosom in z lastno ljubeznijo do književnosti lahko spodbudi zanimanje pri dijakih in jih motivira za nadaljnje branje. Zaključimo zato z besedami Antona Martina Slomška: »Kdor hoče druge vneti, mora sam goreti.«

Povzetek

Primerjava dijakov prejšnjih generacij, to je generacije X in Y, s sedanjimi, ki pripadajo generaciji Z, kaže prevladujoč vpliv digitalne tehnologije, saj ti srednješolci ne poznajo življenja brez spleta in pametnih naprav. To je ključno tudi pri sodobnih pristopih poučevanja književnosti, saj so informacije hitreje dosegljive. Zato je učiteljeva naloga, da pri dijakih razvija metakognitivne veščine: nudi jim strukturirano ogrodje – osnovno znanje o temeljnih pojmi in zgodovinskih obdobjih ter jih usmerja, da znajo sami iskati manjkajoče podatke, sklepati in razvijati kritično mišljenje.

Pouk književnosti je dinamičen proces, ki išče vedno nove pristope. Sodobne dijake, vajene hitrih in barvitih izzivov, motivira pestrost metodoloških pristopov: na primer doživeta interpretacija, spoznavanje domačega branja s pomočjo

odlomkov, delo po skupinah ali dvojicah, uprizarjanje, obrnjeno učenje, porota, sodni senat ali vnaprej postavljene teze. Prav bi pa bilo, da bi se novim generacijam prilagodil tudi učni načrt.

Pri sodobnem pouku se učitelj poslužuje tudi novejših digitalnih možnosti. Na voljo so e-gradiva, številne aplikacije, ki omogočajo preverjanje znanja, portali in drugo. Posebej velja izpostaviti uporabo umetne inteligence in učence opozoriti na prednosti, pa tudi na slabosti le-te, saj bodo v prihodnosti z njo živeli. Zato se poraja vprašanje, kako bodo presegli, kar omogoča umetna inteligenca, in dali življenju svoj osebni pečat s kritičnim mišljenjem in lastno presojo.

Učiteljeva vloga je pri poučevanju književnosti zelo pomembna, saj mladega človeka vodi skozi literarnozgodovinski in literarnovedski okvir, ga usmerja k samostojnemu raziskovanju in vrednotenju ter opozarja na trenutno kulturno dogajanje. V njem krepi zavedanje, da se kultura dogaja zdaj, v njegovem okolju in prav zanj.

Temeljno pa je, da dijaki v svojem učitelju prepoznajo zanos in ljubezen do književnosti, kar jih zagotovo ne bo pustilo ravnodušne.

Literatura

Bergmann, J. in Sams, A. (2014). *Flipped learning: Gateway to student engagement*. International Society for Technology in Education.

Kerndl, M. (2016). *Sodoben pouk (književnosti) in razlike med učenci*. BoMa.

Pečjak, S. (2019). Pouk književnosti v osnovni in srednji šoli pri generaciji »Z« – psihološka perspektiva. *Jezik in slovstvo*, 64(1), 57–63.

Posvet o književnem pouku v osnovnih in srednjih šolah. (b. d.). *Posvet o književnem pouku v osnovnih in srednjih šolah: SAZU*, 19. in 20. aprila 2017.

Virk, T. (2019). Literatura, etika in pouk književnosti v gimnazijah. *Jezik in slovstvo*, 64(1), 65–72.